

tepav

türkiye ekonomi politikaları araştırma vakfı

2008 Krizi: Sektörlerdeki Asimetrik Toparlanma

TEPAV Küresel Kriz Çalışma Grubu

TEPAV Politika Notu

Nisan 2010

2008 Krizi: Sektörlerdeki Asimetrik Toparlanma

2008 ve 2009'da etkileri Türkiye'de de hissedilen küresel krizin büyüme üzerindeki daraltıcı rolü reel sektör için 2001 krizinden daha derin olmuştur. Gerek ihracattaki, gerekse kredi kanallarındaki daralmayla birlikte tüm sektörlerde üretim ve istihdam kayıpları yaşanmıştır. Bu not, 2008 krizinin etkilerinin Türkiye'de daha iyi anlaşılmasına katkı sunmak amacıyla önce 2001 krizi ile genel bir karşılaştırma yapıp daha sonra krizin değişik sektörler üzerindeki etkilerini incelemektedir. Basit bir analiz, 2008 krizinde sektörlerin krizden aynı derecede etkilenmediği gibi toparlanmalarının da asimetrik bir biçimde gerçekleştiğini göstermektedir. Notta öncelikle 2001 krizi ile 2008 krizi arasındaki farklılıklara ilişkin malumat sunulmakta, 2008 krizinde asimetrik toparlanmaya ilişkin bulgular ortaya konmaktadır. Daha sonra da kriz sonrası sektörlerde yaşanan küçülmeler ile sektörler için ihracatın önemi arasındaki ilişki irdelenmektedir.

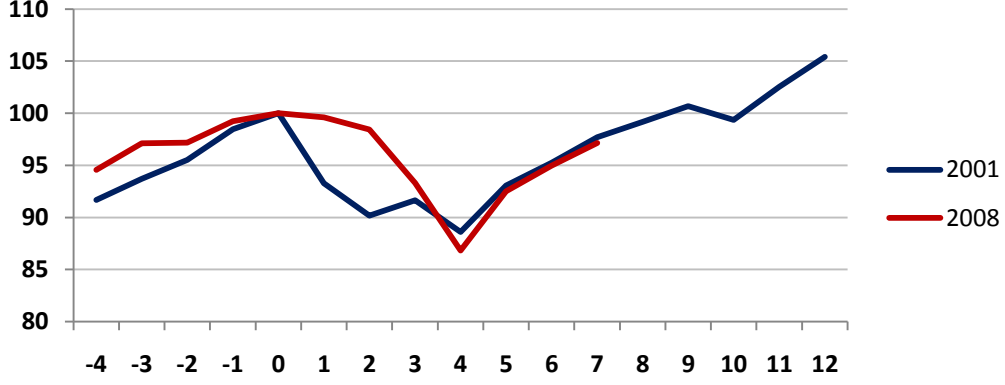
Yapılan analiz ışığında bazı sektörlerin krizi az hasarla atlattığını başardığı, kimilerininse krizden çok daha kötü etkilendiği görülmektedir. Buna ek olarak, ihracat odaklı sektörlerin krizden daha fazla etkilendikleri tespit edilmektedir. Bu bulgular, asimetrik toparlanmanın yanında sektörler arası ikili bir yapıya işaret etmektedir. Diğer bir ifadeyle toparlanma her sektörde eşit olarak hissedilmemektedir. 2001 krizi ile kıyaslandığında birçok sektörün daha derinden etkilenmesi 2008 krizinin ekonomiyi sessiz ve derinden etkilediği tespitini doğrulamakta ve detaylı analizlere olan ihtiyaca dikkati çekmektedir. Geliştirilecek politika tedbirlerinin söz konusu tespit üzerine bina edilmesi önem kazanmaktadır.

2008 Krizi: Sessiz ve Derinden?

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) son açıkladığı Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) verilerine göre, 2009 yılının dördüncü çeyreğinde Türkiye ekonomisi önceki yıla göre yüzde 6 büyümüştür. Önceki dönemlere kıyasla, 2009'un son çeyreğinde küresel krizin başlangıcından beri ilk kez pozitif büyüme gerçekleşmiş, bu gelişme toparlanmanın başladığının göstergesi olmuştur.

Toparlanma eğilimleri bakımından 2008 krizi, 2001 ile benzerlik göstermektedir. Şekil 1'de, bu krizler süresince GSYH'nin hareketleri görülmektedir. Verileri karşılaştırmak için her iki kriz öncesindeki zirve dönemleri 100'e eşitlenmiş, diğer veriler de bu noktalara göre ayarlanmıştır.

Şekil 1. Reel GSYH hareketleri (mevsimsellikten arındırılmış, çeyreklik seriler)*, 2001 ve 2008 krizleri

*: Yatay eksenindeki değerler her bir çeyreği ifade etmektedir. Eksendeki "0" noktası, krizden önce GSYH'nin zirve yaptığı dönem olarak alınmıştır. Eksende negatif değerler kriz öncesini, pozitif değerler de kriz sonrasını ifade etmektedir. "0" noktası 2001 krizi için 2000'in son çeyreği, 2008 krizi için de 2008'in ilk çeyreği olarak belirlenmiştir.

Kaynak: TÜİK, TEPAV Hesaplamaları

Şekil 1'de dikkati çeken noktalar şunlardır:

- 1) Her iki krizde de dip noktasına dört çeyrek sonra ulaşılmış, ancak 2001 krizinin ekonomiye etkileri daha ani olmuştur. 2001 krizinin başlangıcından sonraki ilk çeyrekte ekonomi yüzde 6.7 küçülmüştür. 2008 krizinde ise, ilk aylarda küçülme daha yavaş gerçekleşmiştir. 2001 krizinin daha ani olmasının önemli bir nedeni bu krizin başında yaşanan devalüasyon ve finans piyasalarındaki sıkıntılardır.
- 2) Şekilde 2008 krizinin dip noktası 2001 krizine göre daha aşağıdadır. 2001 krizinin dip noktasında kriz öncesindeki zirve noktasına göre yüzde 11,4, 2008 krizinin dip noktasında ise yüzde 13,2 küçülme olmuştur.
- 3) 2001 ve 2008 krizlerinin toparlanma eğilimleri neredeyse aynıdır. Bu iki seri, son üç çeyrekte neredeyse birebir hareket etmiştir. 2001 krizinde toparlanma 9. çeyrekte tamamlanmış, GSYH kriz öncesi değerine yeniden yükselmiştir. 2001 ve 2008 krizlerindeki benzer toparlanma eğilimi önümüzdeki aylarda da devam ederse, 2008 yılında başlayan krizden önümüzdeki çeyrekte tamamen çıkılacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 1. Reel ve Finansal Piyasalarda Krizin Etkisi, Dip Noktasında Tepe Noktasına Göre Değişim (%)

	2001	2008
GSYH	-11.40%	-13.20%
Sanayi Üretim Endeksi	-12.14%	-20.48%
İşsizlik Oranında Artış	4.12%	4.16%
İşsiz Sayısında Artış (bin kişi)	987	1285
Dış Ticaret Hacmi	-17.43%	-36.89%
Dış Kredi Girişleri	-100.6%	-133.6%
İMKB-100	-52.4%	-41.4%
Döviz Kurlarında Artış ¹	140.5%	33.9%
Gösterge Faizde Artış	116.5%	6.2%
Reel Kredi Hacmi	-45.0%	-2.9%
Portföy Yatırımları	-193.7%	-131.3%

Kaynak: TÜİK, TCMB, TEPAV Hesaplamaları

2001 ve 2008 krizleri diğer reel ve finansal piyasa göstergeleri açısından da karşılaştırılmıştır. Tablo 1’de bazı göstergelerin krizlerin tepe ve dip noktaları arasındaki değişim oranları verilmektedir. Buna göre, 2008 krizi üretim ve istihdamı 2001 krizine göre daha derinden etkilemiş, bunun en büyük nedeni dış talepteki azalma sonucu ihracatın daralması olmuştur. Küresel krizin dış kaynaklı olması dış kredi girişlerindeki daralma ile de kendini göstermiş, ancak diğer finansal piyasa göstergeleri 2001 krizindeki kadar kötü etkilenmemişlerdir. 2001 krizinin sonrasında yapılan düzenlemeler ile bankacılık sistemimizdeki risklerin azaltılması da finansal piyasaların 2008 krizinden daha az etkilenmesinin nedeni olmuştur. Sonuç olarak, 2001 krizinin finansal ve reel piyasaları etkilemiş olan ani bir kriz, 2008 krizinin ise daha çok reel piyasaları etkilemiş olan sessiz ve derin bir kriz olduğu kanısına varılabilir.

2008 krizi sonrasında sektörlerde asimetrik bir toparlanma yaşanmaktadır

Krizin imalat sanayi üzerindeki etkilerine daha yakından bakıldığında bazı sektörlerin krizde hızla daraldığını bazılarının ise krizden görece daha az etkilendiklerini söylemek mümkündür². Örneğin, ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı, kimyasal madde ve ürünleri imalatı, gıda ürünleri ve içecek imalatı gibi bazı sektörler krizden az hasarla çıkmayı başarmıştır (Bkz. Tablo 2a). Öte yandan, radyo ve TV ürünleri imalatı, giyim eşyası imalatı, tekstil imalatı gibi bazı sektörler krizden ağır darbeler almıştır (Bkz. Tablo 2b). 2001 krizi ile karşılaştırıldığında hemen hemen tüm sektörlerin bu krizde çok daha fazla küçüldükleri açıktır.

¹ TL/USD ve TL/EUR kurlarının aritmetik ortalaması alınarak hesaplanan döviz kur sepetindeki artışı göstermektedir. Artış oranları, aylık ortalama veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

² Krizin zamanlaması tespit edilirken GSYH’nin hareketleri incelenmiş, kriz başlangıcı GSYH’nin zirve yaptığı çeyrekte bir sonraki çeyrek olarak alınmıştır. Kriz sonrası 2001 krizi için 2001’in ilk çeyreği, 2008 krizi için de aynı yılın ikinci çeyreği olarak belirlenmiştir.

Tablo 2a: 2008 Krizinde Daha Az Zarar Gören Sektörler:**

Sektörlerin 2001 ve 2008 krizleri sonrası ortalama büyüme oranları:		
	2001	2008
Tütün ürünleri imalatı	6%	5%
Ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı	0%	3%
Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ve saat imalatı	-9%	1%
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	-4%	1%
Kimyasal madde ve ürünleri imalatı	-3%	0%
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	7%	-1%
Mobilya imalatı b.y.s.diğer imalatlar	-11%	-1%
Basım ve yayım, plak, kaset ve benzeri kayıtlı medyanın çoğaltılması	-20%	-2%

Kaynak: TÜİK, TEPAV Hesaplamaları

Tablo 2b: 2008 Krizinde Daha Kötü Etkilenen Sektörler:**

	2001	2008
Radio, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı	18%	-21%
Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı	5%	-16%
Makine ve teçhizat hariç; metal eşya sanayii	-10%	-14%
Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı	-21%	-14%
Büro, muhasebe ve bilgi işleme makineleri imalatı	-6%	-12%
Giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması	-3%	-11%
Tekstil ürünleri imalatı	-2%	-11%
Diğer ulaşım araçlarının imalatı	47%	-11%
Ana metal sanayi	-2%	-10%
Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı	-7%	-8%
B.y.s. makine ve teçhizat imalatı	-3%	-8%
Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı	2%	-7%
Derinin tabaklanması ve işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık, koşum takımı ve ayakkabı imalatı	-4%	-6%
B.y.s elektrikli makine ve cihazların imalatı	-5%	-6%

Kaynak: TÜİK, TEPAV Hesaplamaları

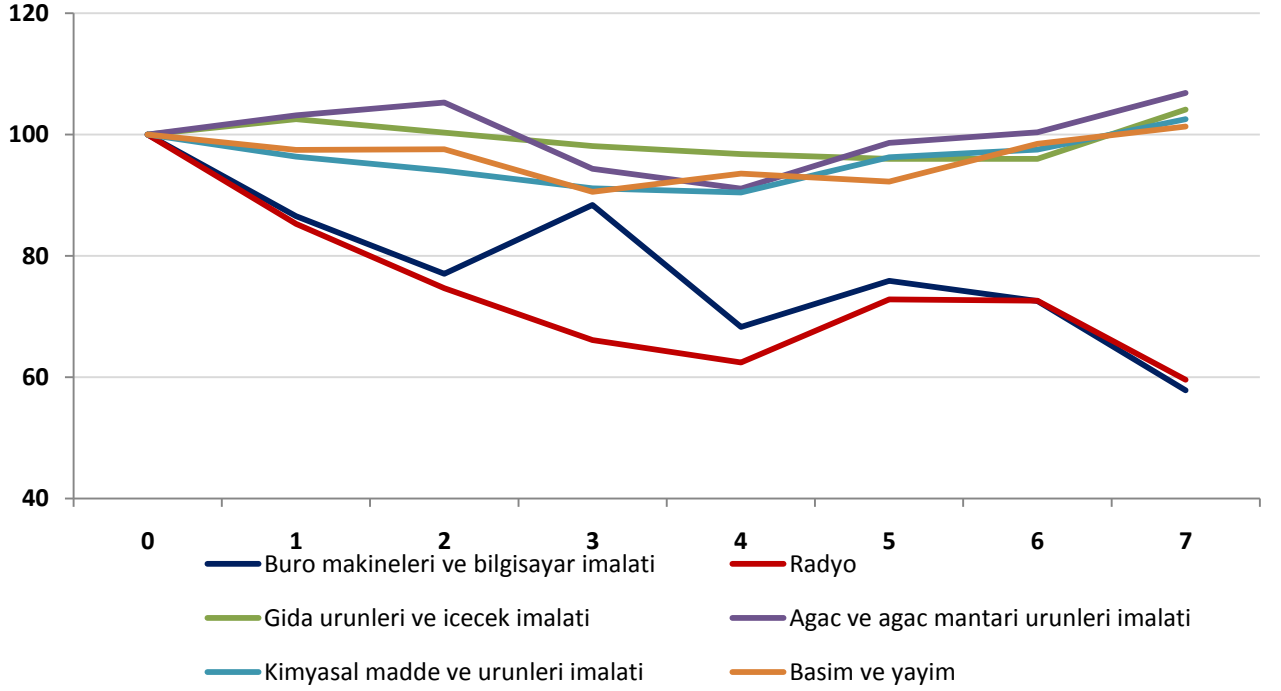
** : TÜİK, İmalat Sanayi Üretim Endeksi mevsimsellikten arındırılmış, kriz sonrası her bir çeyreğin büyümesinin ortalamaları hesaplanmıştır. 2008 yılı için aynı yılın ikinci çeyreği ile 2009'un son çeyreği arası, toplam yedi çeyrek alınmıştır. 2000 yılı içinse 2001'in ilk çeyreği ile 2002'nin üçüncü çeyreği arası, toplam yedi çeyrek alınmıştır.

2008 krizinden çıkışın sanayi içerisindeki dağılımı daha detaylı olarak incelendiğinde yine asimetrik bir süreç göze çarpmaktadır. Kimi sektörler hızla iyileşmekteyken kimileri hala toparlanmamıştır. Şekil 2'de 2008 krizi süresince üretimini arttırabilen sektörler ile hala düşüşte olan sektörler görülmektedir. Büro makineleri ve bilgisayar imalatı sektörü ile radyo ve televizyon imalatı sektörlerinin üretimleri düşüş eğiliminden çıkamazken geriye kalan tüm sektörlerin üretimi krizin sonlarına doğru artma eğilimindedir. Yine Şekil 2'de görüleceği gibi krizden önceki seviyesinin de üzerine çıkabilen sektörler

sadece gıda, kimya, tütün, ağaç ve basım yayım sektörleridir. Öte yandan, toparlanma eğiliminde olup üretimi hala kriz öncesi seviyelere gelmemiş olan sektörlerden motorlu kara taşıtları sektörleri ile kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri sektörlerinin üretimleri hala çok düşük seviyelerdedir (Bkz. Ek 1a). Geriye kalan sektörlerde üretimdeki düşüşler kısıtlı seviyededir (Bkz. Ek 1b).

Şekil 2: Sektörlerdeki İkili Yapı, 2008 Krizi, (Mart 2008 – Aralık 2009)

Sanayi Üretim Endeksinin Hareketleri (mevsimsellikten arındırılmış, çeyreklik seriler)***

***: Yatay eksenindeki değerler her bir çeyreği ifade etmektedir. Eksendeki "0" noktası, krizden önce GSYH'nin zirve yaptığı dönem olarak alınmıştır. Eksende negatif değerler kriz öncesini, pozitif değerler de kriz sonrasını ifade etmektedir. "0" noktası 2008 krizi için 2008'in ilk çeyreği olarak belirlenmiştir.

Kaynak: TÜİK, TEPAV Hesaplamaları

İhracat odaklı sektörler daha hızlı daralmıştır

Sektörlerde görülen ikili yapıyı açıklayan faktörlerden birinin ihracat olduğu düşünülebilir. Küresel ekonomiye daha fazla bütünleşmiş ve görece olarak ihracat odaklı sektörlerin üretiminde, dış talepteki azalmaya bağlı olarak daha fazla kötüleşme beklenebilir.

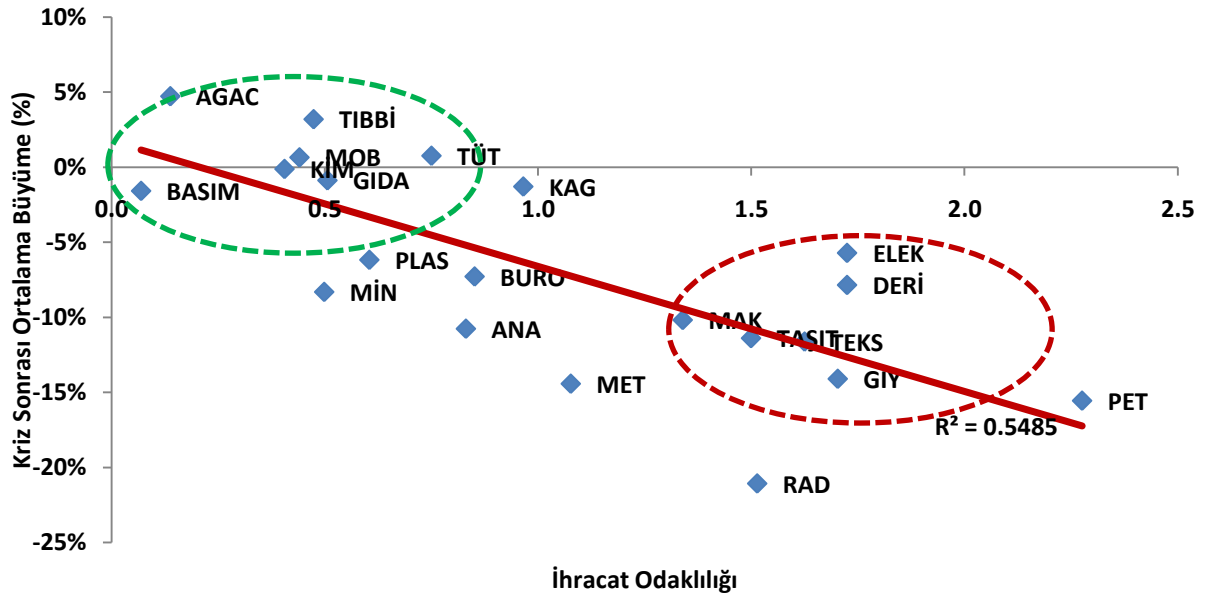
İhracat odaklılık³ ile sektörlerin kriz sonrası ortalama küçülmeleri arasındaki ilişki Şekil 3'te gösterilmektedir. Buna göre, ihracat odaklılık arttıkça –yatay ekseninde sağa doğru ilerledikçe– sektörler küçülmektedir. Örneğin, ihracat odaklılığı oldukça yüksek olan kok kömürü rafine edilmiş

³ Her sektör için hesaplanan ihracat odaklılık göstergesi (İOG), sektörün imalat sanayi ihracatı içinden aldığı payın toplam imalat sanayi katma değeri içerisindeki payı oranıdır. Bu göstergenin artması sektörün daha fazla ihracat odaklı olduğunu göstermektedir. Gösterge sifıra yaklaştıkça sektörün üretiminde ihracatın önemi azalmaktadır. Gösterge değerinin birin üzerine çıktığı sektörler ise ihracat odaklı sektörler olarak adlandırılabilir. İhracat Odaklılık Göstergesi (İOG) aşağıdaki formülle hesaplanmıştır:

$$İOG = \frac{\text{Sektörün İhracatı (2007) / Toplam İmalat Sanayi İhracatı (2007)}}{\text{Katma Değerin imalat sanayi içindeki payı (2006)}}$$

petrol ürünleri sektörü (İOG değeri 2,3) üretimi yüzde 15,5 daralırken, daha az ihracat odaklı olan tütün ürünleri imalatı (İOG değeri 0,1) üretimini yaklaşık yüzde 5 arttırmıştır. Bu kapsamda, üretim kayıpları motorlu kara taşıtı imalatı sektöründe %14, giyim ürünleri imalatında %11 olarak gerçekleşirken, ihracat odaklılığı görece düşük olan tıbbi hassas ve optik aletler ile basım ve yayım, ağaç ve ağaç mantarı ürünleri imalatı ve gıda ve içecek ürünleri imalatı sektörleri üretimlerini arttırmıştır. Özetlemek gerekirse, küresel ekonomiye daha fazla bütünleşmiş ve görece olarak ihracat odaklı sektörlerin üretimi krizden daha kötü etkilenmiştir.

Şekil 3: Sektörün 2008 Krizi Sonrası Ortalama Büyümesi**** ve Sektörün İhracat Odaklılık Göstergesi

****: Kriz sonrası ortalama büyüme hesaplanırken 2008 yılı için aynı yılın ikinci çeyreği ile 2009'un son çeyreği arası, toplam yedi çeyrek ortalaması alınmıştır.

Kaynak: TÜİK, TEPAV Hesaplamaları

Sonuç

2001 ve 2008 krizleri karşılaştırıldığında, 2001 krizinin finansal derinliği olan iç kaynaklı bir kriz olduğu, 2008 krizinin ise dış kaynaklı ve reel bir kriz olduğu görülmektedir. 2008 krizinin dış kaynaklı olması, ihracatta yaşanan daralma ile kendini göstermiş, ihracat odaklı sektörlerde daha fazla üretim ve istihdam kaybına yol açarak ekonomiyi derinden etkilemiştir. Benzer şekilde, 2008 krizinden toparlanma da dış etkenlere bağlı olarak gerçekleşmiş, ihracat odaklılığı düşük olan sektörlerde toparlanma başlamış olmasına rağmen ihracat odaklı sektörlerde halen toparlanma gerçekleşmemiştir. Ekonominin hızlı büyüdüğü dönemlerde, Türkiye'nin ihracat deseninde önemli bir yeri olan dayanıklı tüketim malları gibi ürünlerin tüketiminin artması, hızlı yavaşlama dönemlerinden de bu ürünlere yönelik talebin daralması; aynı zamanda ihracat odaklılığı daha az olan gıda gibi

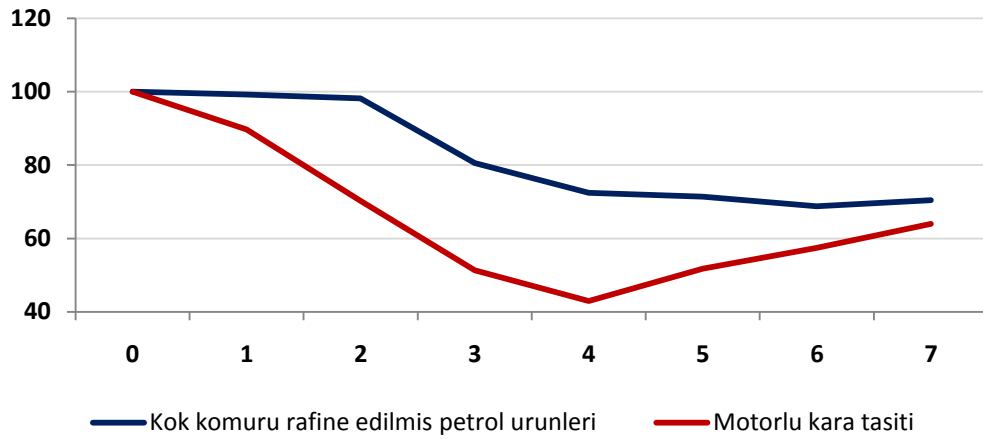
sektörlere yönelik talebin ekonomi büyümeye daha az duyarlı olması bu notta bahsedilen asimetrik toparlanma sürecini etkilemiştir. Tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda, ekonomide kriz öncesi düzeye dönüşün sağlanabilmesi için ihracattaki kayıpların giderilmesi gereği açıkça görülmektedir. Geliştirilecek politika tedbirleri ihracattaki daralmayı gidermeye öncelik vermelidir.

Ek 1: Diğer Sektörlerdeki Durum, 2008 Krizi

Şekil 1a: Toparlanma Eğiliminde Olmasına Rağmen Hala Kötü Durumda Olan Sektörler

Sanayi Üretim Endeksinin Hareketleri (mevsimsellikten arındırılmış, çeyreklik seriler)***

(Mart 2008 – Aralık 2009)

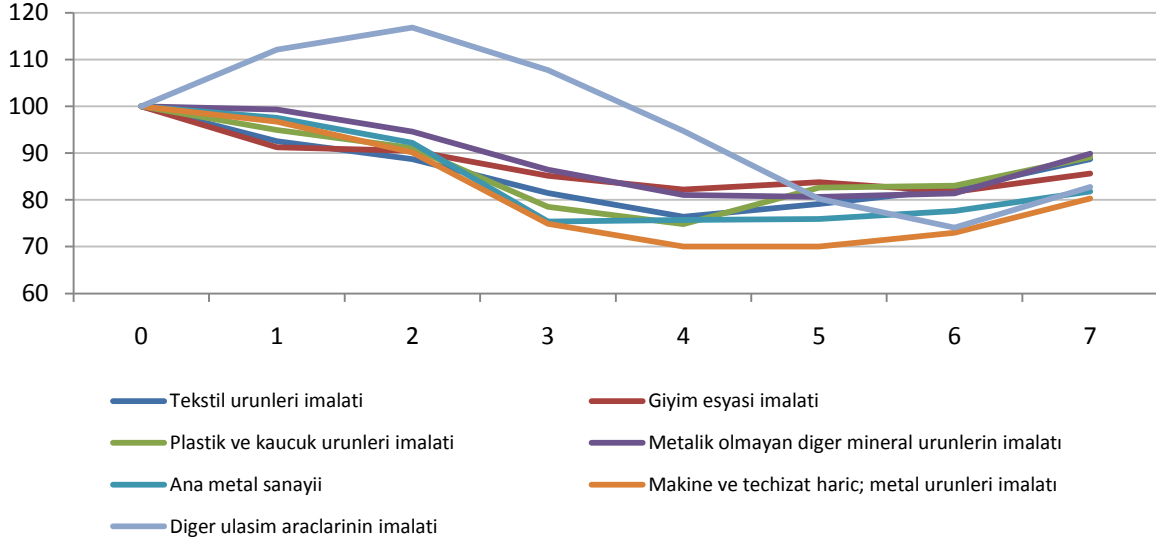
***: Yatay eksendeki değerler her bir çeyreği ifade etmektedir. Eksendeki "0" noktası, krizden önce GSYH'nin zirve yaptığı dönem olarak alınmıştır. Eksende negatif değerler kriz öncesini, pozitif değerler de kriz sonrasını ifade etmektedir. "0" noktası 2008 krizi için 2008'in ilk çeyreği olarak belirlenmiştir.

Kaynak: TÜİK, TEPAV Hesaplamaları

Şekil 1b: Toparlanma Eğiliminde Olan ve Üretimindeki Düşüş Kısıtlı Olan Sektörler

Sanayi Üretim Endeksinin Hareketleri (mevsimsellikten arındırılmış, çeyreklik seriler)***

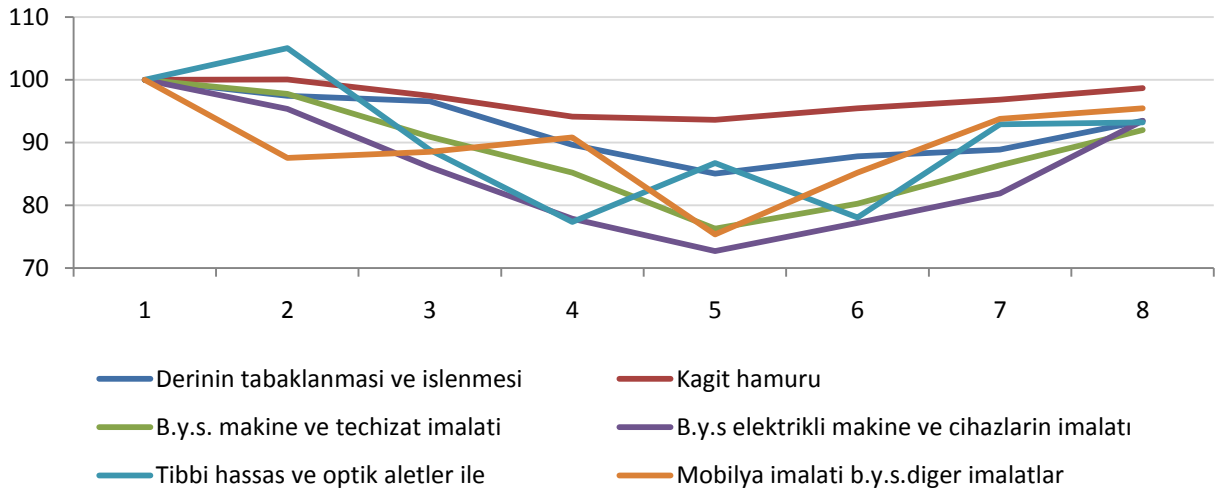
(Mart 2008 – Aralık 2009)

***: Yatay eksendeki değerler her bir çeyreği ifade etmektedir. Eksendeki "0" noktası, krizden önce GSYH'nin zirve yaptığı dönem olarak alınmıştır. Eksende negatif değerler kriz öncesini, pozitif değerler de kriz sonrasını ifade etmektedir. "0" noktası 2008 krizi için 2008'in ilk çeyreği olarak belirlenmiştir.

Sanayi Üretim Endeksinin Hareketleri (mevsimsellikten arındırılmış, çeyreklik seriler)***

(Mart 2008 – Aralık 2009)

***: Yatay eksendeki değerler her bir çeyreği ifade etmektedir. Eksendeki "0" noktası, krizden önce GSYH'nin zirve yaptığı dönem olarak alınmıştır. Eksende negatif değerler kriz öncesini, pozitif değerler de kriz sonrasını ifade etmektedir. "0" noktası 2008 krizi için 2008'in ilk çeyreği olarak belirlenmiştir.

Kaynak: TÜİK, TEPAV Hesaplamaları